

ARANYOZÁS

Tanulmányok

Korompay H. János hatvanadik születésnapjára

szerkesztette
Fórizs Gergely

rec.iti
Budapest • 2009

A kötet megjelenését
az MTA Irodalomtudományi Intézete támogatta

© szerzők, 2009

ISBN 978-963-7341-84-7

Kiadja a *rec.iti*,
az MTA Irodalomtudományi Intézetének
recenziós portálja ► <http://rec.iti.mta.hu/rec.iti>
Borítóterv: Szilágyi N. Zsuzsa
Tördelte Hegedüs Béla

✻ X_YL^AT_EX & LINUX & LIBERTINE & L^AT_EX ✻

Zrínyi és Gyöngyösi jelentőségének megítélése a *Magyar Museum* körében

1. Új Zrínyi-olvasás

A *Magyar Museum* programjának központját képező szoros fordítás elvében megnyilvánuló mintakövető törekvés, amely új hangnemeket és új közönséget kívánt teremteni,¹ számot kellett vessen az újító törekvések előzményeivel és közegével is, ezt a feladatot elvégezte az *Előbeszéd* és a *Bé-vezetés* is. A korabeli közeget sok tekintetben ellenségesnek tartották törekvéseik szempontjából, hiszen az alkalmi költők serege „megrészegült Bacchánsok módjára vette körül a Magyar Helicont”, s ez nem sok jót ígért az igazi Poézis számára. Míg azonban e tekintetben egységes volt a *Museum* ifjú szerkesztőinek álláspontja, addig az előzményeket illetően már kevésbé. Az ugyan igaz, hogy a fenséges és naiv újszerű tónusainak megteremtésére irányuló törekvésük magával a teremtés gesztusával implicite a diszkontinuitást hangsúlyozta, amit erősített a szélesebb közönség körében tételezett idegenség is, viszont ez gyakorlatilag nem feltétlenül járt együtt az előzménynélküliség, a teljes társtalanság élményével, legalábbis Batsányi és Kazinczy között e tekintetben jelentős különbséget konstatálhatunk a programtanulmányokban. Az itt olvashatónál részletesebben, neveket felsorolva nyilatkoztak e kérdéstről másutt, Batsányi a fordításról írott tanulmányának első, *Magyar Musában* közölt változatában, Kazinczy pedig a Gessner-előszóban.

Az elődök eme névsorai jobbra a megelőző nemzedék képviselőiből kerültek ki, mindössze egy-egy szöveghely jelentett kivételt: a régi magyar irodalomból Batsányi Gyöngyösi Istvánt,² Kazinczy Zrínyit és Gyöngyösit nevezte meg elődként.³ (Kazinczy ugyanígy járt el az *Előbeszéd*ben, csak ott még néhány más nevet is említett.)⁴ Zrínyi nevének feltűnése kicsiny különbségnek tűnik, de a jelentősége túl nem becsülhető. Magát Zrínyit nem is nagyon ismerték a korban, kiadásai már nem voltak hozzáférhetőek,

¹ L. erről részletesen: DEBRECZENI Attila, *Mintakövetés és nyelvtisztaság: A 18. század végi fordítás-vita összefüggéseihez = Kolligátum: Tanulmányok a hetvenéves Bíró Ferenc tiszteletére*, szerk. DEVESCOVI Balázs, SZILÁGYI Márton és VADERNA Gábor, Bp., Ráció, 2007, 98–108. [DEBRECZENI 2007]

² L. a fordításról írott tanulmány első változatában: *Batsányi János összes művei II., Próza művek*, Bp., Akadémiai, 1960, s. a. r. KERESZTURY Dezső és TARNAI Andor, 463.

³ L. a Gessner-fordítás előbeszédében: SALOMON GESSNER, *Gessner' Idylliumi = Érzelmes históriák*, kiad. LŐKÖS István, Bp., Magvető, 1982, 208.

⁴ „Meg-jelene ugyan későbbre Zrínyi Miklós, Gyöngyösi István, Beniczky Péter 's más Rhytmista Társai, Páriz Pápai, és Gróff Haller: de kevesen vóltak még is a' kik ezeknek ditső példájokat követték vólna.” (*Első folyóirataink: Magyar Museum*, kiad. DEBRECZENI Attila, Debrecen, 2004, I–II. [a továbbiakban: MUSEUM 2004], i. h.: I. 505.)

szemben Gyöngyösi műveinek széles körű elterjedtségével. Majd utóbb éppen Kazinczy lesz az, aki 1816-ban végre újra kiadja az *Ádriai Tengernek Syrenáját*, s több más Zrínyivel kapcsolatos művet is ír. Zrínyi újrafelfedezése Ráday Gedeon nevéhez fűződik, az ő hatása figyelhető meg Kazinczy és Földi János állásfoglalásaiban egyaránt.⁵ Magát a művet is tőle kapta meg Kazinczy 1788-ban, jó félévnyi e tárgyban folytatott levelezést követően. A *Pályám emlékezetében* erről a Ráday közvetítette Zrínyi-élményről hosszan ír,⁶ de a korabeli levelezések egyidejű és részletesebb képet nyújtanak a hatás természetéről.

Ráday 1788. január 4-én jelzi Kazinczynak, hogy adandó alkalmatossággal kezéhez juttatja a Zrínyi-kötetet, s ennek apropójából hosszabb kommentárt fűz a műhöz, mintegy felkészítve Kazinczyt arra, hogyan olvassa azt. „Irja az Ur, hogy Zrínyi olvasására az én ditséretemből vágy: nem tagadom én azt, hogy én ezt az Versszerzőt felette nagyra betsülöm, és majd minden Poétáinknak eleibe teszem: Ugy reménylem, hogy edgyet fog ebben vélem itélni minden, valaki ezen eleve való itélettételektől meg szabadulhatott, hogy 1-o: meg ne ütközzön a' Rythmusokba, mert ezekre kevesebbet vigyázott Zrínyi, mintsem az válogatott szókra, és az dolognak eleven ki rajzolására. 2-o: Meg ne ütközzön abbanis az olvasó, hogy ő 12 Syllabájú Verseiben nem tartotta meg az hatodik Syllabán az Hemistichiumot mindenkor, hanem azt ollykor az hetedik, sőt néha más Syllabákra is vitte által: Ugyanis úgy láttzik, hogy ő ezt nem hibából tselekedte, hanem szán szándékkal, részszerént, hogy az által az affectust nagyobb mértékben adgya ki, részszerént, hogy az Verseiben nagyobb Varietas légyen, és így az Monotóniának el kerülése által, a' Versnek szépségeis nevededgyen.”⁷ Először tehát verstani kérdésekre tér ki, s két előítéletet kíván érvényteleníteni. Első megállapítása szerint Zrínyi esetleges verselési hibáinak jelentősége háttérbe szorul a kifejezés szépségéhez képest, a második szerint pedig egyenesen nem is hibája, hanem szándékos törekvése Zrínyinek, hogy a cezúra nem mindig esik egybe a felsorok határaival.

⁵ Vö. V. ECSÉDY Judit, *Egy ismeretlen Syrena-variáns és Kazinczy*, ItK, 1991, 235–251.; MEZEI Márta, *A kiadó mandátuma*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1998, 97–99., 106–108., 112–113.

⁶ „Örvende, hogy Zrínyi, kit még nem olvastam, és akit tőle ajándékban vettem kevés hetek előtt, nekem is kedvesebb, mint Gyöngyösi [...] – Mely szép episodiuma ez Zrínyinek! – úgymond. – És mégis Zrínyi mely kevésnek az, aminek lennie kellene. Gyöngyösi bennünket elvakíta ömlő soraival s fecsegésig menő bővségével; nekünk mindjárt szép a vers, ha ömlik, s azon kapunk, ami sima és könnyű, nem ami szép. Azonban én Gyöngyösinek nem tagadom érdemeit, sőt hogy neki igen szép helyei is vannak, vallom; menjünk, megmutatom, hol állítok emléket mindkettejeknek.” *Kazinczy Ferenc művei*, I–II., kiad. SZAUDER Mária, Bp., 1979, i. h.: I. 307.)

⁷ *Kazinczy Ferenc levelezése*, I–XXI., közléteszi VÁCZY János, Bp., 1890–1911.; XXII. (I. pótkötet) Bp., 1927.; XXIII. (II. pótkötet) Bp., 1960. [a továbbiakban: *KazLev*], i. h.: I. 158.

Máig ható kijelentései ezek Rádaynak, sokat vitatkoztak róluk,⁸ számunkra azonban most nem a hatásuk, még csak nem is esetleges igazságtartalmuk az érdekes, hanem az a funkció, amelyet az irodalom korabeli önértelmezésében betöltöttek. Először is azt vehetjük észre, hogy a verstani kérdést a költészet egészének általánosabb összefüggéseiben szemléli Ráday, az elsőbbséget a kifejezésnek ítélvén (ahogy ezt egyébként Batsányi és Kazinczy esetében is láthatjuk). Az igazán érdekes azonban az lehet, hogy eleve bizonyos olvasási szokás ellenében fogalmazza meg ajánlását, tehát a verstani sajátosságot egy befogadási móddal azonosítja: „Tanátslanám azért, hogy az, ki Zrinyit olvassa, azt ne a’ szokott Hemistichiumok szerént, hanem commák szerént olvassa; eleinte ugyan még hozzá nem szokik, (eddig másként lévén szoktatva) tsudálatosnak fog láttani ezen olvasás, de végtére szépséget fog benne találni.”⁹ Vagyis a felsoronként lépegető, az értelmet ily módon a monoton formához feszítő olvasásmóddal szemben valami szokatlant, a vesszők szerinti, tehát értelmező olvasást javasolja. Figyeljünk az érvelésmódra: valami szokatlan szépségre hívja fel a figyelmet, ami először talán nem kedves, de többszöri olvasás után a ráhangolódó olvasó a maga egészében birtokba veheti azt. Ezt az érvelést láttuk a fordítás körüli vitában, Milton, Klopstock, Osszián olvasásának nehézségei kapcsán, „figyelmetes és értő olvasó”-t tételezve a szövegek befogadjaként. Csak most nem idegen szépségről, fordításról van szó, hanem egy régi magyar előd művének szokatlan szépségéről.

A továbbiakban az is explicitté válik, hogy mihez képest szokatlan ez a szépség. Ráday Kazinczy levelére reflektálva folytatja: „Irja az Úr, hogy hallya, hogy Kónyi János ezen Zrinyi munkájával valamit tsinált vólna, és szánni láttatik az Úr a’ szegény Zrinyit”. Kónyi János *Magyar Hadi Román* című 1779-ben megjelent Zrinyi-átiratáról van szó, amellyel kapcsolatban Ráday nem tagad meg bizonyos szépségeket, de egészében véve azért úgy véli, hogy Kónyi „Zrinyit jobba nem tette”. Kónyi legfőbb hibáját Ráday éppen akkor fogalmazza meg, amikor mentegetni próbálja: „ezen magam itéleti szeréntis alávaló Verseire nézveis ki-menthető vólna Kónyi azért, hogy ő néki azokra a’ mi hires Gyöngyösink adott alkalmatosságot, akinekis szokása vólt a’ szókkal gyakran jádtzani, és így szegény Kónyi ettül meg tsalattatván, igen szépnek tartotta ezen szóbeli játékjait; az minthogy többire nem tsak ő, hanem majd minden Poëtáink, a’ kik négy sorú és 12. Syllabáju Verseken írnak, Gyöngyösit inkább hibájiban, mintsem érdemes tökéletességeiben követik”. Láthatóvá válik, hogy itt igazából nem Zrinyiről és Kónyiról van szó, hanem Gyöngyösiről. S még csak nem is Gyöngyösiről önmagában, hanem arról az egész verselési módról, amely Gyöngyösi nyomán kibontakozott, s amely magát a magyar vershagyománnyal látszik azonosítani. Ez a vershagyomány termelte ki

⁸ Vö. erre nézve RÓDAY György, *Ráday Gedeon*, It, 1962, 41–61., i. h.: 56–57.; KECSKÉS András, *A magyar verselméleti gondolkodás története a kezdetektől 1898-ig*, Bp., Akadémiai, 1991, 164.

⁹ *KazLev*, I. 158.

azt az olvasási módot, amely szerint Zrínyi hibás, vagy legalábbis szokatlan és nehezen befogadható. Ezzel szemben kell megvédeni Zrínyit Ráday szerint.

2. Ráday és Kónyi Zrínyije

Rádaynak ez a vélekedése, amelyet a Kazinczyhoz írott levelekből ismerünk, nemcsak Kazinczyra volt nagy hatással. Földi János *A' Versírásról* című 1790-es értekezésének (grammatikája második nagy egységének) eposzokkal foglalkozó részében hosszan ír Zrínyi művéről is. E gondolatmenet szerint, ha Zrínyi „a' később időknék kényesebb ízlések szerént e' Munkát érlelte 's jobbította vólna”, akkor az újabb kor eposzait (Miltont, Voltaire-t, Klopstockot) megelőzve mi adtunk volna mintát Európának. A majd élethossziglan tartó csiszolatás meglátszó hiányán kívül ugyanis mindenben eléri az eposziság ideáját: „Ez igaz és valóságos *Zríniás*, egy valóban Vitéz vers!” Mégis, még így is, „ekkoráig leg elsőbb, leg fővebb, leg méltóságosabb, és leg ditsőségesebb Munka a' Magyar Hélikonon.”¹⁰ Éppen Zrínyi példája által kívánja Földi felserkenteni a tudós hazafiakat, hogy „származzon minékünk is egygy olly tökéletes *Versírónk*”, aki képes elvégezni a nemzetre váró feladatot: megírni a nemzeti eposzt, hogy a többi nagy nemzethez emelkedhessünk ebben. Ennek az eposznak pedig, miként Földi írja, Ráday korábban megjelentetett próbálkozásától nyilvánvalóan nem függetlenül, Árpádról és a honszerzésről kell szólnia. Az újonnan formálódó etnokulturális identitás törekvése a territóriumhoz kötődő legitimációs narratíva megteremtésére¹¹ e ponton fonódik össze a műfajteremtés külső mintáknak megfelelni akaró, irodalomalapító igyekezetével.

Földi tehát egy hiányt kénytelen megállapítani, ebből meríti a felszólítás energiáját. De ezzel van összefüggésben az az indulat is, amellyel Kónyi János Zrínyi-átiratát bírálja: „Meg ne tsalattassanak az Olvasók! Zríninek ezen igen meg ritkúlt Munkáját ki adta nem régen Kónyi János, a' Versmetszéseket és a' vers végek kopogásaikat igaz meg jobbítva; de a' Munkát sok Poétai és Epopéiai ékességétől 's egész könyvtől is meg fosztva”.¹² Földi véleménye Ráday Zrínyiről alkotott véleményének a negatívja lehet. Ráday azt állította Zrínyiről, hogy bár dőcög a verselése, de a kifejezés eposzi fensége ennél előbbre való a megítélésben. Földi pedig azt mondja Kónyiról, hogy hiába lett jobb a verselése, ha a poézis lényege veszett el a műből. Ennek okaként pedig megállapítja: „Illyet okoz az Epopeiának nem esmérése, és a' jó ízlésnek nem léte.”¹³ Földi indulatát igazából az váltja ki, hogy van egy fenséges magyar eposz, amelyet nem ismer a kortárs közvélemény, mert lényegében nem férhető hozzá, s amelynek a helyét így

¹⁰ FÖLDI János, *A' Versírásról*, szerk. ADÁMNÉ RÉVÉSZ Gabriella, Bp., Tankönyvkiadó, 1962 [FÖLDI 1962], 85–86.

¹¹ L. erről DEBRECZENI Attila, *Nemzet és identitás a 18. század második felében*, ItK, 2001, 513–552.

¹² FÖLDI 1962, 86.

¹³ FÖLDI 1962, 86.

annak hatástalanított és a nagyközönség igényeihez alkalmaztatott változata töltheti be.

Földi figyelmeztetése azonban szintén nem jutott el a közönséghez, mert műve a maga idejében nem jelent meg. Ráday új olvasási ajánlata Kazinczyval való levelezésében maradt, publikálatlanul, Kazinczy pedig ekkoriban nem reflektált nyilvánosan a Zrínyi-kérdésre. A nyilvánosság előtt csak a Gessner-fordítás előszavának mellérendelő szerkezete jelent meg („ZRÍNYI és GYÖNGYÖSI Atyáink”). A színen egyedül volt Kónyi. Talán ez a helyzet lehet a magyarázata annak a három különös közleménynek,¹⁴ amely a *Magyar Museum* hasábjain jelent meg Rádaytól, a 3., 4. és 5. számban: Zrínyi eposzának prózai átírata, pontosabban abból három könyvnyi. Talán éppen azért döntött a még korábban készült szövegek közreadása mellett Ráday, mert szükségét érezte, hogy Kónyi ellenében a nyilvánosság előtt is megjelenítse saját Zrínyi-olvasását. Batsányi és Kazinczy Rádayval való levelezése arról tanúskodik, hogy egyetértéssel közölték Ráday Zrínyi-átíratát, legalábbis nem ismerünk részükről ellenvetést e közleményekkel kapcsolatban. A kérdés persze még mindig felvethető: ha Kónyi ellenében valóban az új Zrínyi-olvasásnak kívántak teret nyerni, akkor miért nem az eredeti Zrínyi-eposzt (vagy annak részleteit) adták ki, miért Ráday prózai változatát. Erre válasz lehet Ráday Zrínyiről alkotott (és Földi által is visszhangzott) véleménye, vagyis hogy Zrínyi minden szépségével, fenségével együtt sem elég csiszolt, verstanilag pedig kifogásolható, valamint az ebből következő olvasási ajánlat: „ne a' szokott Hemistichiumok szerént, hanem commák szerént olvassa”. Amikor Ráday prózába átírja Zrínyi strófáit, akkor valójában ezt valósítja meg.

Hogy miért készült a mű, miért prózában készült, s hogy miért jelentették meg, filológiaiailag hitelesen nehezen lenne rekonstruálható, a fentiek csak egy lehetséges magyarázatot adtak a gondolatmenet által teremtett kontextus által. Mindazonáltal a Kónyi ellenében közölt Ráday-átírat feltevését erősíti az a két kommentár is, amelyet Ráday fűzött a saját, illetve Kónyi átíratához. Az első könyv levélbeli elküldésére utalva a következőket írja Kazinczynak: „Még az el-múlt héten el-küldöttem Regmetz felé az Zrinyi Sziget vára veszedelme első Részének köttetlen beszédre való fordittását, azértis erre való nézve mostan tsak ahoz ragasztott levelemre provocalom magamat; ez edgyet adván még hozzá: hogy én az ő verseit magamébol seholis nem toldottam, sőt hathatós expressioit mindenütt igyekeztem szórul szóra meg tartani, e' szerént azért tsak akkor ment egyedül egy két szótska néhol hozzá, a' hol azt a' Numerus, vagyis a'

¹⁴ Ennek kapcsán sok találgatás és értetlenség fogalmazódott meg: „Egyik jellemző ilyen ürügy-munkája, minden tiszteletreméltó, nemes szándéka ellenére is, a »Zrínyiás« átírási kísérlete, előbb hexameterekbe, aztán prózába. Nem szép kibúvó-e ez tulajdonképpen: elmenekülés egy reá váró igazi föladat, az Árpád-eposz elől egy végtére is másodlagos munkába – egy már meglévő műnek az átdolgozásába? S ahhoz képest, amit egy eredeti »bajnoki ének« létrehozása jelent, nem »pepecselés«-e végeredményben egy ilyesfajta átírás, mégha Zrínyié is?” (RÓNAY 1962, 45.)

köttetlen beszédnek harmoniája kívánta.”¹⁵ Pontosan ez az, aminek hiányát kifogásolja Kónyi esetében: „ezt fordításnak mondani nem lehet, mert Zrinyinek minden Poëtica inventióit ki hadgya, azon kívül egyebet is sokat ki hágy; néhol pedig olyanokat told hozzá, mellyek Zrinyibe nintsenek.”¹⁶ Tény, hogy mindkét átiratot fordításnak nevezi (miként Kazinczy és Batsányi is mindig így említi e közleményeket), s az is elég szembeötlő, hogy mindkét esetben a szoros fordítás azon elveit látszik követni és érvényesíteni Ráday, amelyeket a fordítás-vitában Batsányi és Kazinczy képviseltek.

Ráday hangsúlyozza, hogy az eredetihez sem hozzáadni, sem abból elvenni nem szabad, hogy a hathatós kifejezések, a költői erő minél pontosabb átmentése a legfőbb cél. A forma követése viszont láthatóan nem meghatározó jelentőségű számára, sőt, próbálkozások terepe lehet, hiszen először ő is hexameteres átíráshoz kezdett.¹⁷

3. Zrínyi és Gyöngyösi

Ráday Zrínyi-átirata lényegében úgy áll szemben a Kónyiéval, mint Szilágyi Sámuel *Henriása* a Péczeliével, legalábbis Rádayék korabeli értékeléseinek értelmezői mechanizmusa szerint. Ráday, Kazinczy, Batsányi egyaránt hangsúlyozza, hogy Péczeli fordításait nem lehet az eredetihez hasonlítani, nem szoros fordítások, amiből következően más közönségképzettel bírnak, mint az ő eposzfordításai Klopstockból és Ossziánból. Amint utóbb Csokonai aforisztikusan megfogalmazza ezt az elterjedt véleményt: „Szilágyi maga előtt tartotta Burbont és Vóltért; Péczeli pedig a’ Magyar Olvasót és saját fordítását.”¹⁸ Ugyanezt kritizálta Ráday Kónyiban is, aki Zrínyit a gyöngyösiánus magyar átlagolvasó nyelvére fordította le, mikor verselését kiigazította és ezzel együtt megfosztotta poétai jellegzetességétől, a darabosságban is megnyilatkozó, azon is átütő fenségétől. Szilágyi Sámuellel szemben Péczeli ugyanazt a műveletet hajtotta vég-

¹⁵ Ráday Kazinczynak, 1789. március 1. = *KazLev*, I. 293.

¹⁶ Ráday Kazinczynak, 1788. június 12. = *KazLev*, I. 186.

¹⁷ L. lábjegyzetét a *Museum*-beli közlésnél (MUSEUM 2004, I. 129.). Az eredeti mű tehát nem individuum, amely semmi mással össze nem keverhető nyelvi megformálásban létezik, az eredeti műnek elkészíthető újabb és újabb verziója. Ez a felfogás éppúgy megalapozhatja az idegen nyelvű mű magyar nyelvű változatának létrehozását, mint azt, hogy a „fordítás” magyarról magyarra történjen. Nem a nyelvek közöttiségen van a hangsúly, hanem a változatok létrehozhatóságán, ezt kell értenünk „fordítás”-on, mikor Rádayék Zrínyi kapcsán e fogalmat használják. Az így felfogott fordítás pedig leginkább egy bizonyos hangnem megteremtését szolgálta a *Museum*ban, a fenségét, amely összekapcsolódott az eposz újabb kori mintáival. A Zrínyi-fordítás ennek a törekvésnek teremti meg a megfelelőjét a magyar hagyományon belül.

¹⁸ CSOKONAI VITÉZ Mihály, [*Értekezés az Epopoeáról*] = *Csokonai Vitéz Mihály összes művei, Tanulmányok*, s. a. r. BORBÉLY Szilárd, DEBRECZENI Attila, OROSZ Beáta, Bp., Akadémiai, 2002 [CSOKONAI 2002], 49.

re, mint Kónyi Zrínyivel, noha sokkal magasabb minőségi szinten.¹⁹ Mindez azért is különlegesnek tűnhet, mert éppen Péczeli volt az, aki először és igen élesen kikelt a Gyöngyösi-vers, és személy szerint Gyöngyössi István ellen.²⁰

Péczeli bírálata a négyes rím bőbeszédűsége ellen irányult: „Az olyan vers nem lehetetlen Poésist írni, mert itt négy rendben kell többnyire annyi dolgot tenni, a' mennyit egy vagy két sorba bé lehetne foglalni.”²¹ A baj azzal van tehát, hogy a gondolat kifejtése által nem igényelt kényszer jelent a négyes rím, ez a kényszer pedig olyannyira elhatalmasodott e versnemben, hogy „a' mi Poétáink először sarkokat kerestek, 's az után gondolkoztak dologról, meg tettik ez azoknak olvasásából, engem is így tanítottak gyermek koromban”.²² A támadás olyan literátortól jött, aki maga is ebben a vershagyományban nőtt fel, ezt, pontosabban: ennek francia hatásra megújított változatát, a páros rímet használta saját műveiben. A páros rím alkalmazása azonban csak feszesebbre fogta a vershagyományt, annak alapkarakterét nem érintette. Az „egy gondolat – négy sor” ütemben komótosan lépegető, részletezve leíró és didaktikus szentenciázó versmenet által igényelt és lehetővé tett nyelvhasználat kétsorokba tördelve is alig-alig változott, s így inkább a Gyöngyösi-hagyomány vitalitását bizonyította. Ez magyarázza azt a jelenséget, hogy bár Péczeli a legkeményebben bírálta a Gyöngyösi-verselést, mégis e vershagyomány emblematisztikus képviselőjének számított a Museum körében, nem véletlenül hozta az ő Young-fordítását példaként Kazinczy a tömörség–periphrasis ellentét szemléltetéseként.

A Museum köre ugyanis a Gyöngyösi-hagyományban nem a négyes rímet látta a legnagyobb bajnak, nem azt, hogy a gondolatot így bőbeszédűbben lehet kifejezni, mint páros rímben. A páros rím csak mennyiségi változást hozhat e téren. Számukra a hagyományban adott versépítési mód elfogadhatatlan, amint az Ráday Kónyi-bírálata kapcsán ki is derült. De ezzel lényegileg, sokszor a kifejezéseikig menően egyezik Poóts Andrásról alkotott véleménye: „most leg közelebb meg vettem Póts András Ur ver-

¹⁹ Ahogy azt Csokonai az említett helyen nagyon plasztikusan megfogalmazza: „Szilágyinak fentebb járók az ideáji, fontosabbak a' kinyomási, mérészebbek a' fordúlási; de a' mellett döztögöbök nála a' versek, törtebb a' Magyarsága, és az egész Munkája a' kényesebb füleknek kelletlenebb. Péczeli nyájasabb ideákkal él, de sokszor puha is, az ő kinyomási helyesebbek, tisztábbak, de gyakran velőtlenek és üresek, periodusi önkéntvalók és gömbölyűek, de nagyon közelitnek a' rythmicussághoz, melly a' Vitézi Poezist oskolai sorsra alatsonyítja; egész Munkája ugyan tetszik, és a' Magyar nyelvnek kellemetességét magában hordozza, de térdei erőtlenek; bajnoki teste az ékesség mellett nem bír elég temérdekséggel.” (CSOKONAI 2002, 49.)

²⁰ Magyar Hírmondó, 1786. január 11., 3. sz., 22–24. = *Hagyományörzés és hagyományteremtés a versújítás korában (1760–1840)*, szerk. KECSKÉS András és VILCSEK Béla, Bp. 1999, Nemzeti Tankönyvkiadó, 137–138.; vö. BÍRÓ Ferenc, *Péczeli József*, ItK, 1965, 405–432., 557–583.; i. h.: 409–413.

²¹ F. CSANAK Dóra, *Péczeli József elveszettnek hitt előszava Voltaire Zajre-fordításához*, ItK, 1984, 339–350. [CSANAK 1984], i. h.: 342.

²² CSANAK 1984, 341.

seit is, de ha igazán meg kell vallanom, énnékem bizony azok között tsak edgyetlen egy darabis nem tettzik, sótt nem győzők eléggé tsudálkozni rajta, hogy hogy lehetett ezen embernek minek előtte Versei ki jöttek vólna, olyan nagy hire. Azt látom belőle, hogy az mostani Auctorok, és a' mostani gustus egészlen ösmeretlenek nála: egyedül az edgy Gyöngyösit láttatik követni, de aztis tsak hibáiiba, az az szükségtelen ki terjeszkedéseibe, elevenségeiben ellenben, és nyájasságaiban, úgy Verseinek hármoniájában koránt sem.”²³ Ez a bírálát annál is hitelesebben hangzik, mert Ráday maga is e verselésben nőtt fel, mint egy 1790-es levelében írja: „Ifju koromban énis igen *Gyöngyösianus* voltam, 's azt gondoltam, hogy a' verseknek szépsége főbbképpen a' bővségből, és valamely dolognak hoszszabb le írásából áll.”²⁴ Túláradó bőség, terjengős leírások, szóbeli játszadozások – a Gyöngyösi eredeti szépségei nélkül megmaradt örökség, amely nem képes a kommunikációra a modernebb ízléssel. Nemcsak a minősége alacsony ennek a versgyártó közegnek, de a költői nyelv karaktere is alkalmatlannak ítéltetik immár.

Ez utóbbi mozzanatot Batsányi már nem teszi magáévá. Számára mindvégig egyértelmű a versificatorok elítélése, akárcsak a műveletlen fordítóké. Azt, hogy milyen versformában ír a költő, nem tekinti vitatémának, elfogadja az időmértéket éppúgy, mint a páros vagy akár a négyes rímű verselést. Csak a „poétai tűz” meglegyen benne. Figyelemre méltó érvelésének a különbsége Kazinczy véleményétől (mikor Péczelit egyébként Kazinczyval egybehangzóan kortársai mögé sorolja): „ama hatalmas tűzről pedig, mely a költeményt elannyira eleveníti, az olvasót magán kívül ragadja és a poetát a képzelődés által mintegy isteni erővel hordozza, a poetai tűzről, mondom, láttatik Péczeli semmit sem tudni. Youngot báró Naláczi is fordítja, és prózáján úgy kitészzen ez is, valamint szintén hogy verseiben Szilágyi meghaladta.”²⁵ Kazinczy ezzel szemben Péczeli perifrázisait bírálja, amellyel az eredeti mű vízízüvé, de a hazai olvasó számára befogadhatóbbá válik, vagyis a költői nyelvhasználat egészére kiterjeszkedik bírálata, kifogásai nem pusztán vagy nem elsősorban minőségi természetűek. Érvelésük alapvető szemléleti különbségében lényegében ugyanaz a megközelítésbeli másság jut érvényre, amely abban a választásban is, hogy Zrínyit és Gyöngyösit, illetve csak Gyöngyösit nevezik meg elődként.

²³ *KazLev*, II. 228.; Kazinczy válasza 1790. december 15-én kelt: „Hogy Póts András Uramnak versei kijöttek, sajnálom és szégyenlem. Szenvedhetlenebb radotteriát [radoteur: fecsegő, szószátyár], lúdforma gágogást és kevélyebb süffizánszat [suffisance: elbizakodottság] nem láttam, mint ezekben a versekben vagyon. A' kézírást valaha hozzám küldte Póts; és engemet csak a' becsületes ember érzése tartóztatott-meg tőle, hogy meg ne égessem; mellyet ha cselekedtem volna, most eggy érdemmel dicsekedhetnék a' haza előtt, mert nem voltak egyszernél többször le-írva. És még is azt jövendölöm, hogy ez a' szerentsétlen fajzat imádatni fog a' sok Kálvinista Mesterek és falusi Predikátorok által, kik az illyes gyermeki csácsogást feljebb becsülik a' valóságos poétai munkáknál.” (*KazLev*, II. 230.)

²⁴ *KazLev*, II. 48.

²⁵ Batsányi Orczy Lőrinchez, 1787. augusztus 20. = SZILÁGYI István, *Bacsányi János levelei B. Orczy Lőrinczhez*, Figyelő 1879, 314–319, i. h.: 314–315.

A Gyöngyösi–Zrínyi párhuzam és oppozíció a magyar vershagyományon belül jelöli ki a preferenciákat azáltal, hogy két csúcspontja és meghatározó mintája között sorrendet állapít meg. Ráday és az őt követő Kazinczy értelmezésében pontosan azok az értékes és követésre méltó vonások Zrínyiben, amelyek Gyöngyösiben és még inkább az ő követőiben többnyire hiányoznak: ez a számvetés aktuális üzenete. Feltűnő, hogy a két ifjú, vezéri szerepre aspiráló literátor, Kazinczy és Batsányi e tekintetben milyen különbözően választ. Mindkettő ismeri és elismeri Zrínyit, de csak Kazinczy veti fel a rangsor kérdését, s helyezi Zrínyit előbbre (vagy legalábbis egy szintre Gyöngyösivel). Ebben a döntésben az elődökhöz fűződő eltérő viszony nyilvánul meg. Általában: Kazinczy alapvetően a diszkontinuitásra helyezi a hangsúlyt, a szokatlanra, a teremtésre, mind a külföldi mintákat, mind a magyar költői hagyományokat illetően. Batsányi a korszerű irodalmi-kulturális mintákat illetően döntő mértékben mintakövető, de ezt a gesztust nem látja ellentétesnek a magyar költői hagyományokkal, sőt, magát és a fenség általa következetesen képviselt ízléselvét kimondottan ezen hagyományok folytatásaként gondolja el, mintegy reflektálatlanul rájuk kapcsolódva.²⁶

²⁶ A jelen dolgozat az OTKA és az MTA TKI támogatásával készült.